

TARİH BOYUNCA TÜRK DİLİ

BİLGİ ŞÖLENİ

“ BARIŞ DİLİ TÜRKÇE ”

TARİH BOYUNCA TÜRK DİLİ

BİLGİ ŞÖLENİ

“ BARIŞ DİLİ TÜRKÇE ”

KARAMAN
13 - 14 MAYIS 1997

I S B N : 975 - 7479 - 65 - 9

Bilimsel koordinasyon ve
yayına hazırlayanlar

: Prof. Dr. İsmail PARLATIR
: İbrahim BİRLER

Tarih Boyunca Türk Dili Bilgi Şölenine katılan
Azerbaycan'lı Şair **Vagıf SAMEDOĞLU** tarafından
TÜRKÇENİN BARIŞ DİLİ olarak ilan edilmesine ilişkin önerisi,
tüm katılımcılar tarafından oy birliği ile kabul edilmiş ve
bu kitaba “ **BARIŞ DİLİ TÜRKÇE** ” adı verilmiştir.

BİRİNCİ OTURUM

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Hasan EREN 51

(Ankara Üniversitesi DTCF Eski Öğretim Üyesi,
Türk Dil Kurumu E. Başkanı)

KONUŞMACILAR

Prof .Dr. Ahmet B. ERCİLASUN 53

(Türk Dil Kurumu Başkanı)

“Tarih Boyunca Türk Dilinin Kullanılışı”

Prof .Dr. Klaus RÖHRBORN 64

(Göttingen Üniversitesi Türkoloji Bölümü Öğretim Üyesi,
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü)

“Eski Uygur Türkçesinin Türk Dil Devrimine Etkileri veya Arasındaki İlişkiler”

Prof .Dr. Osman Fikri SERTKAYA 71

(İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi,
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü)

“En Eski Devrelerinden Karahanlılara Kadar Türk Dili”

Prof .Dr. Ceniş SIDIKOV 84

(Kırgızistan Bilimler Akademisi Dil Enstitüsü Başkanı)

“Türk Devletleri Arasında İletişim Modeli Olarak Türkçe”

Prof .Dr. İsmail PARLATIR 88

(Ankara Üniversitesi DTCF Öğretim Üyesi,
Türk Dili Kurumu Sözlük, Bilim ve Uygulama Kolu Başkanı)

“Yunus Emre’den Günümüze Şiir Dili”

Dr. H. Mehmet ARMUTLU 96

(Doktor, Araştırmacı, Yazar)

“Üç Karamanlı, Karamanoğlu Mehmet Bey, Yunus Emre ve Mustafa Kemal ATATÜRK”

Prof. Dr. İsmail PARLATIR^(*)

Çok değerli konuklar, Türk dilinin tarihi seyrini dinledik değerli bilim adamlarından, saygıdeğer hocalarımızdan. Bu tarihi seyrin içerisinde bir de dil ustasından söz edelim dedik. Bu dil ustası da Karaman'ın bağrından fıskıran Yunus... "Karamanlı Yunus" diyorlar.

Aslında, dil, tabii, tek başına bize bütün gerçekleri vermez veya bir başka deyişle, dil, edebî ürünler ile gerçek ifadesini bulur. Dil, edebiyat dünyasında gerçek kimliğini bulur. Bu bakımdan, dili değerlendirirken, dilin ustalarını da gözden uzak tutmamak gerekir diyoruz; çünkü, özellikle dil ustaları, tarihin en eski dönemlerinden, en eski çağlarından, o dilin zenginliklerini, o dilin güzelliklerini, o dilin söz varlığını alır, gürül gürül o çağlardan geçirir ve günümüze getirir. İşte, dilin güzelliği, dilin zenginliği ve dilin yaşa-

(*) Prof. Dr. İsmail PARLATIR

1946 yılında Konya'da doğdu. İlk okuldan sonra orta öğrenimine Konya Ticaret Lisesi'nde başladı. Liseyi Konya Erkek Lisesi'nde bitirdi (1967). 1967-68 Öğrenim Yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne kaydoldu. Bu bölümün Türk Edebiyatı Kürsüsü'nden "Hatiboğlu'nun Ferah-nâmesi" adlı lisans tezini yaparak 1971 Haziranı'nda mezun oldu. Aynı Fakültenin Ekim 1971'de açmış olduğu Türkçe Kompozisyon Okutmanlığı Sınavı'na girdi ve bu sınavı başarılararak Okutmanlık görevine 28 Ekim 1971'de başladı. Fakültenin Türk Edebiyatı Kürsüsü'nde açılan asistanlık sınavına Şubat 1972'de katıldı ve bu kürsüye asistan oldu. 1971-1972 döneminde başlattığı yüksek lisans öğrenimini "Ta'lim-i Edebiyat ve Benzerleri" konulu tez ile 1973 Haziranı'nda "pek iyi" derece ile bitirdi. Arkasından "Recaî-zâde Mahmut Ekrem, Hayatı-Eserleri-Sanatı" konulu doktora çalışmasına başladı, 27-11-1975 günü, kurulan jüri önünde yapılan tez savunması sonunda "pek iyi" derece ile "Edebiyat Doktoru" unvanını aldı. 1976 yaz döneminde kısa süreli askerlik görevini yerine getirdi. Kasım 1976'da Türk Edebiyatı Kürsüsü'ndeki görevine dönerek "Tanzimat Hikâye ve Romanında Kölelik" konusunda Doçentlik çalışmasına başladı. 1976-1977 Öğretim Yılında 1750 Sayılı Üniversiteler Kanununun 46. maddesi uyarınca 1 yıl Fırat Üniversitesi'nde Edebî Bilgiler ve Yeni Türk Edebiyatı derslerini vermekle görevlendirildi.

1978 yaz döneminde İran hükümetinin daveti üzerine İran'a gitti, 1979 Martı'nda ise Türk hükümeti tarafından Cezayir Üniversitesi'nde Türkçe-Osmanlıca derslerini yürütmekle görevlendirildi. Bu üniversitede 5 sömestr Türkçe ve Osmanlıca Paleografyası derslerini verdi. Cezayir üniversitesinden fakülte'deki görevine Temmuz 1981'de döndü. Arkasından da Mart 1982 döneminde "Tanzimat Hikâye ve Romanında Kölelik" konulu teziyle doçentliğe baş vurdu. Doçentlik sınavlarının bütün safhalarını başarıyla tamamlayarak, 4-11-1982 günü yapılan "Deneme Dersi" sonunda "Doçent" unvanını aldı. Kasım 1983'de Türk Dil Kurumu Asli Üyeliği'ne seçildi. Ayrıca 1985-1986 Öğretim Yılı sonunda Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde bir sömestr "Yeni Türk Edebiyatı" derslerini vermek üzere Yüksek Öğretim Kurulu'na görevlendirildi. Mart 1988'de Profesörlüğe başvurdu ve 1989'da bu göreve atandı. Gazi Üniversitesi ile Erciyes Üniversitesi'nde Doktora dersleri verdi.

Halen Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim dalı Başkanlığı görevi yanında, Türk Dil Kurumu Yürütme Kurulu Üyesi ve Kurumun Sözlük, Bilim ve Uygulama Kurulu Başkanı'dır.

mışlığı, canlılığı bu ustaların kaleminde, dilinde ifadesini bulur diyoruz. İşte, bu ustalardan biri Yunus Emre'dir. Şiir dilinin işlenmesinde, örülmesinde Yunus Emre'nin dil ustalığının, şiir söyleme becerisinin rolü büyük olmuştur diyoruz.

Türk dilinin tarihî seyrini kısaca gözden geçirdik hocalarımızla beraber. Nitekim, bu tarihî seyir içerisinde Türkçenin değişimi ve gelişimi sürecinde öyle bir dönem var ki, Türkçenin yaşamasında, zenginleşmesinde öyle bir bereketli dönem var ki, bu dönem "Eski Anadolu Türkçesi" dediğimiz geçiş dönemidir. Hoca Ahmet Yesevîlerin, Mevlânaların, Sultan Veleddinlerin, Kadı Burhanettinlerin, Yunus Emrelerin yaşadığı, adım adım Anadolu'yu dolaşan alperenlerin yaşadığı bir dönem... İşte, bu erenlerden Yunus!

Türk dili ve edebiyatı kendi kültür değerlerini bu dönemde örmeye başlıyor, işlemeye başlıyor koza gibi. Edebiyatımızda yeni bir dönem, yeni bir gelenek oluşmaya başlıyor tabii dille beraber. Edebiyatın oluşturduğu dille beraber bir yeni dönem oluşmaya başlıyor ki, buna biz dil bilimciler "Eski Anadolu Türkçesi Dönemi" diyoruz; yani, bugünkü Türkiye Türkçesi'nin oluşum dönemi, Türkiye Türkçesi'nin meydana çıkış dönemi, Türkiye Türkçesi'nin temellerinin atıldığı dönem.

Halk arasında var olan şiir zevki ve şiir becerisi, işte bu dönemde parlamaya başlıyor. Bu dönemde Yunusların dilinde zirveye ulaşıyor. Bir anlamda, sözlü gelenek ile yazılı gelenek bu dönemde birleşiyor ve Türkçenin zenginliği ve güzelliği kendisini gösteriyor diyoruz.

13'üncü ve 14'üncü yüzyıl Türkçesi'nin örnek bir dil ustası Yunus dedik. Dilimizin o millî sesini, öz yapısını, onun değişlerinde bulmak mümkün. Oldukça samimî ve derin bir lirizm, onun şiirinin akıcılığı içerisinde en görkemli havasını bulur. Nitekim, Türkçenin bir edebiyat dili olmasında Yunus Emre'nin ayrı bir emeği vardır, ayrı bir yeri vardır.

*"Kuruyuduk yaş olduk
Kanatlanduk kuş olduk
Birbirmize eş olduk
Uçtuk elhamdülillah.*

*Gâh eserim yeller gibi
Gâh tozarım yollar gibi
Gâh akarım seller gibi
Gel gör beni aşk neyledi"*

gibi deyişlerindeki bu akıcı dil, okuyucuyu ve dinleyiciyi büyülemekte ve de coşturmaktadır.

Dikkat edilirse, bu dil, çapraşık bir Türkçe değildir, bir şiir dili değildir, açıktır, nettir, akıcıdır, Türkçenin dil yapısına uygundur, kurallarına uygundur. Aslında, kolay bir söyleyiş gibi görünüyor; ki, eskiler buna –belagatçiler– “sehli mümtenî” derler, yani, kolayca söylenmiş bir söz gibi görürler; ama, “gelin, bir de siz söyleyin bakalım” dediğimiz zaman, işte her babayiğidin harcı değildir bunu söylemek. İşte, ancak, onu, bir dil ustası, bir söz ustası, bir lirizm ustası ancak şiirleştirebilir diyoruz.

*"Ne varlığa sevinirem
Ne yokluğa yerinirem
Aşkın ile avunuram
Bana seni gerek seni.*

*Esridi Yunus'un canı
Yoldayım illerim kanı
Yunus düşte gördü seni
Sayra mısın, sağlar mısın*

*Benim dilim kuş dilidir
Benim ilim dost ilidir
Ben bülbülem, dost gülümdür
Bilin gülüm solmaz benim"*

Yunus Emre'nin bu yalın deyişi, bu çarpıcı söyleyişi şüphesiz onun şiirinin sevilmesinde ve dilden dile dolaşmasında büyük rol oynamıştır; ancak, bir nokta var ki, bunu gözden uzak tutmamak gerekir diyoruz. Bu nokta da, işlediği konular, söylediği sözlerin özüdür ve bu özde “sevgi” vardır, bu özde “yaşama sevinci” vardır, bu özde “inanç” vardır, “Tanrı sevgisi” vardır. Aslında, bu özdür ki Yunus Emre'yi günümüze taşıyan ve onu severek tutan. Yunus'un pek çok deyişi günümüz sanatçılarına bu noktada örneklik etmiştir.

İnsan sevgisi en önde gelen bir değerdir.

*"Gelin tanışık olalım
İşin kolayın tutalım
Sevelim sevülelüm
Dünyaya kimse kalmaz"*

deyişi, bu sevgi ve büyüğü bir imaj biçiminde karşımıza çıkar.

Türk insanının duygu ve heyecanının bir tercümanı gibidir. Onun dilinde bu sevgi birliğe dönüşür aynı zamanda.

*"Ben gelmedim davü için
Benim işim sevgü için
Dostun evi gönüllerdür
Gönüller yapmağa geldim"*

derken Yunus, insanın gönül sultanı gibidir. Nitekim, o, şu dizele-
rinde gönüller tahtında sultan olmasını büyük bir coşkuyla dile
getirmektedir.

*"Eğer ıskı seversen can olasın
Gönüller tahtına sultan olasın
Seversen dünyeyi mihnet bulasın
Erenler sırrını kaçan tuyasın"*

*Diken olma gül ol eren yolunda
Diken olursan oda yanasın"*

*Gönüle girene gönendi derler
Gönülde sen de gir kim göresin"*

Bu Türkçe, 13'üncü yüzyıl Türkçesidir. Bu dil, Yunus'un yüz-
yıllar boyu dilden dile dolaşarak bugüne gelen Türkçesidir. Sevgi
dolu, coşku dolu, gönül sesinin Türkçesidir. Bu yalın söyleyiş,
Türk insanının gönül sesidir. Yüzyıllar boyu bu ses, Yunus ile bü-
tünleşmiş, halk ile bütünleşmiş, Türk halkı öz dilini Yunus Em-
re'de bulmuştur. Kendi iç dünyasını Yunus'ta bulmuştur.

Yunus'un bir başka gerçeği, "Tanrı sevgisi, İlâhî aşk..." O da,
aynı zamanda, o İlâhî aşkın bir başka ustası. İlâhî aşkı öylesine
ustalıkla işliyor ki Yunus, bunu, hem dinî kültür içerisinde yoğun-

ruyor hem de dinî kültürün süzgecinden geçirerek Türk dilinin o güzel lirazmiyle günümüze kadar getiriyor. Şiirlerindeki bu derinliği ve inceliği öylesine yalın ve samimî bir tarzda işliyor ki Yunus, hiçbir zaman bu yolda anlaşılmazlığa düşmemiştir. Dar kalıplar içerisine sıkışıp kalmamıştır. Dini, insanoğlu için değerlendiren, değerlendirirken de; "Allah, ilâhî aşk, varlık ve yokluk, hayat-ölüm" konuları üzerinde ya da temaları üzerinde titizlikle duran bir şair kimliğiyle karşımıza çıkar. Sade bir dil; fakat, derin bir mana ile yüklü bu şiir dili, Yunus Emre'nin şiir dili, işte, onun en belirgin özelliğidir diyoruz.

*"Aşkın aldı benden beni
Bana seni gerek seni
Ben yanaram dünü günü
Bana seni gerek seni.*

*Ne varlığa sevinirem
Ne yokluğa yerinirem
Aşkın ile avunuram
Bana, seni gerek seni.*

*Sofilere sohbet gerek
Ahilere ahret gerek
Mecnunlara Leylâ gerek
Bana, seni gerek seni.*

*Cennet cennet dedikleri
Bir evle birkaç huri.
İsteyene ver anları
Bana seni gerek seni.*

*Yunus çağırırlar adım
Gün geçtikçe artar odum
İki cihanda maksudum
Bana seni gerek seni"*

Bu tarz Tanrı sevgisi bütün gönülleri sarar Yunus'un şiirlerinde. Yalın bir deyiş, İlâhî aşk, Yunus'un nefesinde bütün âşık gönüllerin tercümanı olur çıkar karşımıza şu deyişinde olduğu gibi:

"Gönlüm düştü bir sevdaya
Gel gör beni aşk neyledi.
Başım verdim gavugaya
Gel gör beni aşk neyledi.

Ben yürürem yâne yâne
Aşk boyadı beni kâne
Ne âkilem ne divâne
Gel gör beni aşk neyledi

Gâh tozarım yerler gibi
Gâh eserim yeller gibi
Gâh çağlarım seller gibi
Gel gör beni aşk neyledi.

Ben Yunus'u biçareyim
Baştan ayağa yareyim
Dost ilinde avareyim
Gel gör beni aşk neyledi"

Bu söyleyiş tasavvufî düşüncenin bir başka şiirleşmiş biçimidir. Tanrı aşkını, parlak, gösterişli ve âli bir üslûpla değil, her Türk insanının anlayabileceği ve gönülden duyabileceği bir anlatım biçimiyle dile getirmedir. Tasavvufta İlâhî aşka erme, Tanrıya kavuşma önemlidir. Ölüm, bir mutlu an olarak görülür daima Yunus'un şiirinde. Nitekim, namazını kılanlara selâmı da eksik etmez Koca Yunus.

"Gider olduk dostumuza
İremedik kastımıza
Namaz için üstümüze
Duranlara selam olsun"

diyen Yunus, tasavvufun engin denizinde şu yalın söyleyiş ve gü-rül gü-rül akan Türkçeyle karşımıza çıkar.

"Dirildük minar olduk
Bir küldük ırmağ olduk
Aktuk denize dolduk
Taştık elhamdülillah."

Bu tarz söyleyiş, hem kendi çağında hem de kendinden sonraki çağlarda büyük bir coşkuyla terennüm edilmiş, hatta, ona benzer tarzda yeni yeni söyleyişler, yeni yeni deyişler ortaya çıkmıştır. Böylelikle, Türk edebiyatında, haklı olarak bir Yunus tarzı belirmiş, gerek halk edebiyatımızda gerek yeni şiirimizde, bu tarz, sevilerek ve özenilerek günümüze kadar ulaşmıştır.

Yunus Emre'nin açtığı bu çığırda biraz gezinti yapmak istiyorum deyişlerle. Bir kısa gezinti; başta veya yola, isterseniz, Eşrefoğlu Rumî ile çıkalım diyorum:

"Aşkın odu ciğerimi
Yaka geldi yaka gider
Garip başım bu sevdayı
Çeke geldi çeke gider"

Hacı Bayramı Veli ona eşlik eder:

"Bilmek istersen seni
Can içre ara canı
Geç canından bulanı
Sen seni bil sen seni"

Fuzulî ise, o ince, o derunî ve engin ruhuyla onlara şöyle seslenir:

"Öyle zaif kıl tenümü fırkatinde kim.
Vasfına mümkün ola yetürmek saba beni.

Ne yanar kimse bana ateşi dilden özge,
Ne açar kimse kapım ba'd-ı sabadan gayrı"

Bakî ise, o ağır başlı üslubuyle şiir sesini biraz yükseltir:

"Hep senin çün, hep senin çündür benim dünyaya cefasım çektiğim,

Yoksa ömrüm varısın sensiz neyleyim dünyayı ben.
Saltanat tacın giyen âlemde mağrur olmasın

Nice sultan kürkün almıştır beyin bağıdı hazandan."

Şeyh Galip ise, tasavvufun engin hazinesi içinden bir şarkısında şöyle söylenir:

*"Galibi divaneyim, Ferhad-ı Mecnuna sala,
Yüz çevirmem olsa dünya bir yana, ben bir yana,
Şem'ine pervaneyim, pervane lazımdır bana
Anlasın bigane bilsin, aşına sevdim seni."*

Oradan, Ahmet Haşim'in o ince, o hassas, o renkli deyişi kullaklarımıza yansır:

*"Gün bitti, ağaçta neşe söndü.
Yaprak ateş oldu, kuş da yakut.
Yaprakla kuşun parıltısından
Havzun suyu erguvana döndü."*

*"Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden
Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak
Ve, bir zaman bakacaksın semaya ağlayarak."*

Bu ezgiler arasında Yahya Kemal'in ruhlara engin huzur veren o gür sesi yankılanır:

*"Ulu mabette karıştım vatanın birliğine.
Çok şükür Tanrı'da gördüm bu saatlerde yine,
Yaşayanlarla beraber bulunan ervahı."*

Cahit Sıtkı ise, bir deha, bir tevekkül içerisinde. Tanrısına şöyle seslenir:

*"Ne doğan güne hükmüm geçer,
Ne hâlden anlayan bulunur.
Ah, aklımdan ölümüm geçer.
Sonra bu kuş, bu bahçe, bu nur."*

*Ve gönül tanrısına der ki:
Pervam yok verdiğin elimden
Her mihnet kabulüm
Yeter ki, gün eksilmesin penceremden."*

Bu dönem şiirimizde Yunus Emre tarzında şiirlerin örneklerini artırmak mümkün. Bekir Sıtkı Erdoğan, Feyzi Halıcı, Ahmet Tufan Şentürk, Gültekin Sağmanoglu, İsmail Ali Sarar, Zeki Ömer Dêfne, Nurettin Özdemir, Kerim Aydın Erdem, İlhan Geçer, Orhan

Şaik Gökyay, Coşkun Ertepinar, Halil Soyuer, Osman Atila, Mustafa Necati Karaer, Ayhan İnal, Mehmet Çınarlı gibi sanatçılar ilk anda aklımıza geliveren ustalardır.

*"Hastayım, derdime verem diyorlar,
Garibim namıma Kerem diyorlar,
Aşımı el almış harem diyorlar,
Maraşlı Şeyhoğlu Satılmışım ben"*

diyor Faruk Nafiz.

Feyzi Halıcı, Yunus'un bir dizesini alıyor, onu tazmin ediyor, onu artırıyor, onu geliştiriyor ve diyor ki:

*"Senden kurtul sana kaç,
Olma dünyaya mala muhtaç.
Gönül deryasından ancak
Senden kurtul sana kaç."*

Ama, Karaman'da konuşulur da, benim aziz hemşerim, sevgili hemşerim Bekir Sıtkı Erdoğan aklıma gelmez mi...

*"Kara gözlüm efkârlanma gül gayri,
İbibikler öter ötmez ordayım.
Diyorsun ki mektubunda gel gayri,
Sütler kaymak tutar tutmaz ordayım."*

*"İşte, hancı ben her zaman böyleyim.
Yeri ne sen sor ne ben söyleyim,"
Kaldır artık boş kadehi neyleyim
Şu bizim hesabı gör yavaş yavaş."*

Teşekkür ederim, dinlediniz, sağ olun.

Dr. H. Mehmet ARMUTLU – Bir soru sormak istiyorum.

Burada, Türk dilinin Anadolu'daki Türkçenin korunmasında devamında, savunulmasında üç büyük dâhi, üç büyük lideri görüyoruz; Karamanoğlu Mehmet Bey, Yunus Emre ve Mustafa Kemal Atatürk; üçü de Karamanlı; soyuyla sopyuyla saf ve saf Karamanlı.